

УДК 336.71

ОСОБЛИВОСТІ АНАЛІЗУ ДОСТАТНОСТІ КАПІТАЛУ БАНКІВСЬКОЇ УСТАНОВИ

Р. Турко

Львівська комерційна академія

Детально розглянуто питання аналізу достатності власного капіталу банківської установи, розкрито основні принципи оцінювання капіталу на основі ризиків за міжнародними стандартами та Базельською угодою. Висвітлено структуру факторів, які зумовлюють достатність капіталу та виникнення відповідних ризиків.

Ключові слова: капітал, банківський капітал, власний капітал, достатність капіталу, банк, банківська установа, міжнародні стандарти, банківський нагляд.

У системі аналізу власного капіталу банківської установи необхідно значну увагу приділяти питанням оцінки його вартості. Адже чітка оцінка вартості власного капіталу дозволяє отримати відповідну інформацію щодо прийняття необхідних управлінських рішень оперативного і перспективного планів, визначити ефективність діяльності банку, окреслити банківську політику на перспективу. На практиці існує декілька способів визначення вартості власного капіталу банку, кожний з яких має суттєві переваги та недоліки.

Перший спосіб заключається у визначенні балансової вартості власного капіталу на основі бухгалтерської звітності. У відповідності з цим способом усі активи та зобов'язання банківської установи обліковуються за вартістю їх придбання чи виникнення. При цьому власний капітал розраховується як різниця між балансовою вартістю активів та зобов'язань (1).

$$K = A - Z. \quad (1)$$

Цей спосіб оцінки прийнятний тільки тоді, коли балансова та реальна ринкова вартість активів та зобов'язань банку суттєво не відрізняються між собою. У випадку, коли ринкова вартість значно відхиляється від балансової вартості, то вказаний спосіб призводить до спотворення отриманих результатів та неадекватності оцінки власного капіталу банку. Звичайно, зазначений спосіб є досить простим і не потребує високої кваліфікації банківських працівників, які проводять деякі розрахунки, а також значних витрат на проведення розрахунків щодо оцінки вартості капіталу.

Другий спосіб ґрунтується на ринковій вартості і полягає у тому, що активи та зобов'язання банківської установи оцінюються за ринковою вартістю, на основі якої розраховується власний капітал банку. Цей спосіб є значно точнішим ніж перший і відображає реальний рівень захищеності банку та дає змогу більш реалістично та динамічніше визначати оцінку вартості власного капіталу, оскільки ринкова вартість активів та зобов'язань змінюється постійно. Проте, як засвідчує практика, банки не дуже зацікавлені у такому способі розрахунку вартості власного капіталу, особливо тоді, коли він не дуже сприяє зміцненню позицій банку на ринку банківських послуг. Вказаний спосіб, як звичайно, використовується менеджерами банку для внутрішніх розрахунків, з метою визначення реальної вартості власного капіталу, хоча його результати є дуже корисними для клієнтів банку, а також інших користувачів даної інформації.

Варто зауважити, що даному способу визначення ринкової вартості власного капіталу банку властиві окремі недоліки. По-перше, не завжди можна правильно оцінити активи та зобов'язання банку за ринковою вартістю. А, по-друге, зазначений спосіб є досить трудомістким і потребує високої кваліфікації фахівців, а також суттєвих витрат.

Третій спосіб – спосіб регульованих бухгалтерських процедур, полягає у обчисленні розміру власного капіталу банку за методикою (правилами та вимогами), встановленими відповідними органами, які проводять банківський нагляд та ведуть контроль у сфері банківської діяльності. В межах цього способу власний капітал банківської установи розраховується як сума його складових елементів. Механізм визначення власного капіталу банку та його складові встановлюються кожною країною самостійно. Проте з метою забезпечення прозорості банківських систем та фінансової стійкості низкою економічно-розвинутих країн була укладена Базельська угода, яка визначає єдиний основний підхід щодо визначення структури та порядку обчислення власного капіталу банківських установ країн, які підписали цю угоду.

Звичайно, основні положення Базельської угоди при формуванні власного капіталу застосовують й інші країни, які не прийняли участь у підписанні Базельської угоди, але які її визнають і використовують. Національний банк України також при визначенні адекватності власного капіталу банків дотримується положень Базельської угоди і постійно вдосконалює методику розрахунку у розмірі власного капіталу.

Власний капітал вітчизняної банківської системи станом на 01.01.2009 року становив 119,26 млрд грн, що на 71,4% більше порівняно з минулим 2008 роком. Зростання власного капіталу зумовлено зростанням його складових (див. таблицю).

Динаміка власного капіталу банківської системи України у 2001–2008 роках, млн грн

Показники	Роки				
	2004	2005	2006	2007	2008
Статутний капітал	11 648,3	16 144,4	26 266,2	42 872,6	82 454,2
Власні акції, що викуплені у акціонерів	44,95	36,29	6,74	1,97	13,7
Емісійні різниці	417,3	542,5	1 198,4	3 219,4	6 045,7
Резерви, капіталізовані дивіденди та інші фонди	1 841,6	2 968,9	4 804,5	7 016,2	10 696,4
Резерви переоцінки основних засобів	2 035,8	2 529,4	5 444,4	8 004,0	11 461,6
Резерви переоцінки цінних паперів	–	7,3	1,5	181,5	239,7
Прибуток / збиток минулих років	1 085,8	1 124,4	713,3	1 666,8	1 554,0
Прибуток / збиток поточного року	1 446,1	2 170,1	4 144,5	6 619,7	7 304,4
Усього власного капіталу	18 420,9	25 450,8	42 566,1	69 578,3	119 263,0

Джерело: Складено за даними Вісника Національного банку України [1–5].

Досить значну питому вагу у зростанні власного капіталу займає статутний капітал, який суттєво зріс і у 2008 році становив 82,4 млрд грн, що на 92,3 % більше, ніж у 2007 році. Майже вдвічі більше коштів отримано за рахунок емісійних різниць (див. табл. 2.1), резерви зросли на 7 156,0 млн грн і становили у 2008 році 22 397,7 млн грн. Суттєво у 2008 році зріс показник викуплених акцій у акціонерів, який становив 13,7 млн грн у порівнянні з 2007 роком – 1,97 млн грн. Спостерігалось незначне збільшення прибутку поточного року, який становив 7,3 млрд грн у порівнянні з 2007 роком – 6,6 млрд грн. У попередні роки прибуток поточного року збільшувався майже вдвічі. Звичайно, такий малий приріст прибутку у поточному році, можна пояснити впливом фінансової кризи, яка охопила всі галузі національної економіки, у тому числі і банківський сектор.

Аналізуючи дані таблиці бачимо, що власний капітал вітчизняної банківської системи щороку зростає в 1,5–1,9 раза. Це дає банкам досить хороший фундамент для здійснення банківських операцій і дозволяє мінімізувати ризики. Проте, фінансова криза досить негативно позначилась на діяльності банків, які практично використовують залучений капітал. Це на наш погляд, в першу чергу викликано досить негативною політикою керівництва держави – по відношенню до національної банківської системи. По-друге, керівництво банків, ще недостатньо підготовлено до прийняття кардинальних рішень в умовах кризи, особливо на її початковому етапі. Варто

зазначити, що лише через пів року з початку кризи почались прийматись рішення щодо стабілізації банківської системи, як на рівні уряду, так і відповідні заходи на рівні керівництва банків.

Згідно офіційної статистики в Україні станом на 01.01.2009 року зареєстровано 198 банків, а кількість діючих складає на цю ж дату 184. До групи найбільших банків входять 18 банків, які володіють власним капіталом у сумі 74 957 484 тис. грн, до групи великих банків входять 20 банків із 19 383 987 тис. грн власного капіталу, до групи середніх – 24 банки та власним капіталом у 11 113 936 тис. грн і до малих – 120 із 13 807 641 тис. грн власного капіталу (рис. 1).

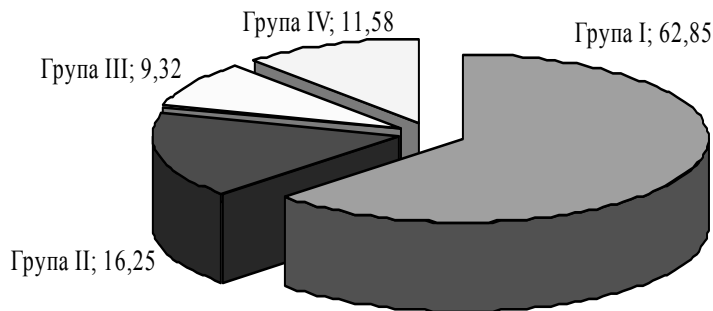

Рис. 1. Частка власного капіталу у розрізі груп банків України

Джерело: Складено автором на основі даних вісника НБУ

Щоб якісно оцінити власний капітал банку необхідно звернути увагу на достатність капіталу банку. Визначення достатності капіталу банківської установи відіграє значну роль, і не лише для оцінки окремо взятого конкретного банку, а й для того щоб можна було визначити надійність усієї вітчизняної банківської системи. Національний банк України постійно повинен аналізувати достатність капіталу з метою прийняття правильних рішень щодо запровадження структурних змін у банківській системі. Це може стосуватись як реорганізації окремих банків, так і злиття банківських установ, а також розширення мережі нових філій. Капітал дає можливість банківській установі виконувати наступні функції:

- забезпечувати якісне банківське обслуговування, як суб'єктів підприємницької діяльності, так і населення, надаючи їм необхідні обсяги банківських операцій та відповідні послуги;
- забезпечувати довіру, як до окремих банківських установ, так і до всієї національної банківської системи, а також впевненість у стабільності банківської діяльності;
- рівномірно розподіляти ризик банківської діяльності між усіма учасниками банківського процесу (банківські установи, інвестори, клієнти, кредитори, позичальники);
- задовольняти попит клієнтів на кредити;
- забезпечувати надійний захист від можливих втрат та збитків.

Отже, необхідно постійно оцінювати капітал банку та визначати його достатність для ефективної роботи як на сучасному етапі так і у перспективі. Для отримання вичерпної оцінки капіталу банківської установи необхідно враховувати цілу низку факторів, як кількісних, так і якісних. Кількісні параметри достатності капіталу характеризують відповідні коефіцієнти, а до якісних факторів відносяться такі як: стан ліквідності банківської установи, професійність та підготовленість керівництва банку, якісна структура активів, а також прибутковність банку. Основні принципи оцінювання капіталу на основі ризиків визначаються за міжнародними стандартами, які, як вже зазначалось вище, були розроблені Базельським комітетом і затверджені ще у липні 1988 року. Ці принципи визнаються міжнародною банківською системою і використовуються багатьма країнами при визначенні рівня власного капіталу.

Існує декілька причин, чому принципи оцінювання власного капіталу банку на основі оцінки ризиків вважаються значним кроком у формуванні та розвитку критеріїв достатності власного капіталу. Це, по-перше, визначені принципи допомагають зміцнити капітал банку, оскільки вимагають суттєвого посилення акціонерного капіталу, шляхом емісії звичайних акцій. Крім того, розроблені принципи обмежують розмір резервів щодо покриття збитків від кредитів, за дебіторською заборгованістю та цінними паперами, тобто резервів, які вважаються частиною

капіталу банку. По-друге, визнається те, що кредитний ризик, притаманний різним типам активів, є відносною величиною, а тому і вимоги щодо обсягу капіталу у співвідношенні із сумою різних типів активів, пов'язаних із різним кредитним ризиком, є також різними. По-третє, банківські установи повинні постійно контролювати той факт, чи є їхній капітал достатнім щоб забезпечити відповідну компенсацію ризику позабалансових операцій.

У кінцевому підсумку окреслені принципи допомагають визначити, що таке капітал, а також встановлюють загальноприйняті у міжнародній практиці параметри, яким він має відповідати.

Необхідно відзначити, що принципи щодо оцінки капіталу на основі оцінки ризиків визначають мінімальне значення коефіцієнта достатності капіталу, проте теперішня ситуація у міжнародній банківській сфері вимагає підтримувати це значення на рівні, суттєво вищому за мінімальний. Принципи оцінювання банківського капіталу пов'язані в першу чергу з оцінкою кредитного ризику. Ці принципи лише частково торкаються інших типів ризиків, які можуть впливати на стан та діяльність банку, а саме:

- на якість активів;
- ризик відсоткової ставки;
- концентрацію активів;
- операційний ризик.

Таким чином, величина капіталу окремого банку залежить від ризиків, які проявляються у даному банку і виявляються у процесі нагляду.

Коефіцієнт достатності капіталу банківської установи на основі оцінки ризиків визначається відношенням суми капіталу банку до суми активів, скорегованих на ризики. До таких активів відносяться як балансові активи, так і позабалансові статті, розподілені у відповідності із ступенем, наявного їм кредитного та інших ризиків.

Сутність ризику визначається на основі кредитного аналізу юридичних та фізичних осіб, підприємств інших організацій, які мають певні зобов'язання перед банком за тими чи іншими активами, аналізу дебіторської заборгованості та аналізу портфеля цінних паперів банківської установи. Грошові кошти, які знаходяться безпосередньо у касі є активом з нульовим ризиком і готівкові кошти, що інкасуються банківською установою мають приблизно 5,0% ризику; решта активів, у тому числі кредити і міжбанківські депозити, операції, гарантовані урядом, дебіторська заборгованість, гарантії, видані банком, цінні папери і основні засоби, вважаються активами із 100% ризиком.

Відповідно до міжнародних стандартів банківські депозити та рахунки мають коефіцієнт ризику – 20%. Визначення ж ризику позабалансових статей проводиться поетапно, де спочатку розраховується кредитний еквівалент позабалансового інструменту за допомогою одного із п'яти “коефіцієнтів перетворення”, які мають числові значення 2, 5, 20, 50 та 100%. Той чи інший “коефіцієнт перетворення” вибирається у відповідності із типом операцій і визначається за імовірністю того, чи перетвориться позабалансовий інструмент на актив балансу при відповідних умовах. Потім визначається категорія ризику, до якої можна віднести “кредитний еквівалент” позабалансового інструменту. При цьому використовуються ті ж критерії, що і для активів балансу, і значення ступеня ризику позабалансового інструменту прирівнюється значенню ступеня ризику активів.

Водночас низка застав, що надані банку, суттєво зменшують ступінь ризику активів, які ними забезпечено. Це, кошти позичальника на депозитному рахунку в банку, досить ліквідна застава – цінні папери банку, якими володіє позичальник, орендоване банком у позичальника приміщення тощо. Такі типи застави зменшують ступінь ризику відповідного активу до 20,0 відсотків. Аналогічно, деякі типи гарантій можуть зменшувати ступінь ризику активів. У цьому випадку ступені ризику зменшуються лише для тієї частини активу сума якої відповідає сумі гарантій цих типів або ж поточній ринковій вартості застави.

Суттєво відрізняються від гарантій установ банків гарантії урядів фінансово стабільних країн із розвинутою економікою. Коефіцієнт ризику таких гарантій дорівнює 0 %.

З метою забезпечення захисту від банківських ризиків, таких як ризик відсоткової ставки, ліквідності і операційний ризик та ризик концентрації кредитів, які не враховуються при визначенні капіталу на основі оцінки ризиків, у кожного банку повинен бути принаймні хоча б

мінімальний капітал. Рівень мінімального капіталу для системи банківських установ встановлюються на основі мінімального значення коефіцієнта лівериджу, тобто співвідношення між капіталом банківської установи та загальною сумою його активів або ж зобов'язань.

Коефіцієнт капіталу, що визначається на основі оцінки ризиків і коефіцієнт лівериджу є важливими кількісними інструментами для визначення та регулювання достатності капіталу. Проте існує ще і багато якісних факторів ризику. За багаторічну практику роботи Національний банк встановив, що банківські установи наражаються на ризики різних ступенів та типів, а отже достатність капіталу повинна визначатись у такому випадку окремо для кожного банку. Даючи оцінку достатності капіталу банківський нагляд повинен враховувати вплив вище визначених факторів для кожного конкретного банку, виходячи із його діяльності, операцій та послуг, які банк надає клієнтам, обсягів залучених коштів та наданих кредитів тощо.

Структура факторів, які обумовлюють достатність капіталу та виникнення відповідних ризиків наведена на рис. 2.

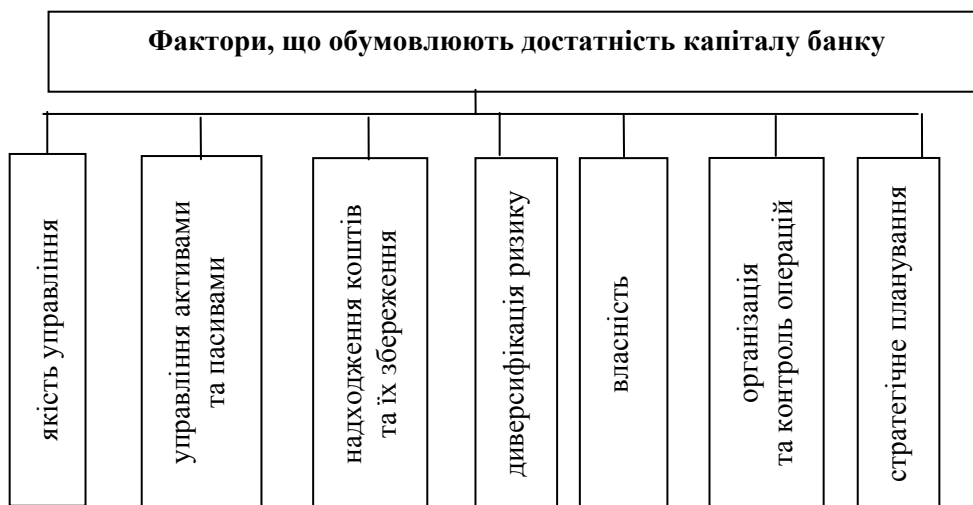

Рис. 2. Фактори, що обумовлюють достатність капіталу банку

Якість управління банківською установою, досвідченість, професіоналізм, компетентність та обізнаність, передбачливість керівництва банку є чи не найважливішим чинником щодо визначення достатності капіталу. Ефективне, чітке та надійне керівництво банківською установою дає можливість забезпечити належне запровадження ефективних методів роботи, систем внутрішнього контролю та аудиту, чітке виконання внутрішніх положень та інструкцій. Звичайно, якщо управлінський персонал банку, особливо вищого рангу, є некомпетентним, непрофесійним, то воно нездатне вміло управляти, здійснювати належний нагляд, забезпечувати запровадження новітніх технологій, вдосконалювати систему надання банківських послуг на рівні сучасних вимог, а це у свою чергу призведе до погіршення стану та структури капіталу банку.

Управління коштами банку – активами та пасивами є основою належного, зваженого та придуманого планування діяльності банку та фінансового менеджменту, яке передбачає контроль за станом ліквідності та його чутливості до змін відсоткової ставки. Як правило, кожен банк повинен розробляти методи управління активами і пасивами, запровадження яких давало б можливість зводити до мінімуму ризик ліквідності, адже цей ризик може призвести до небажаних наслідків, таких як неплатоспроможності, порушення термінів розрахунків тощо.

Надходження коштів до банку як поточного, так і минулих періодів є суттєвим і ключовим елементом щодо оцінки достатності капіталу банківської установи.

У процесі діяльності банку необхідно чітко передбачати ризики, які можуть виникнути і проводити їх диверсифікацію. Адже, чим вищий у банку ступінь концентрації активів та зобов'язань, тим більша необхідність у капіталі. Активи повинні постійно піддаватись аналізу з метою визначення їх обсягів за галузями економіки, напрямками виробництва, джерелами фінансування, а також небанківськими видами діяльності.

Важливо постійно приділяти особливу увагу діяльності банку та фінансовому стану його власників, адже вони мають безпосередній та значний вплив на стан банку, напрями його діяльності та капіталізацію. Такий вплив особливо очевидний і суттєвий, коли велика частка у капіталі банку сконцентрована у одного або ж декількох найбільших акціонерів. Адже тоді, коли власники банку ведуть неадекватну політику щодо його розвитку, мають суттєві фінансові проблеми, займаються кредитуванням свого власного бізнесу іншого спрямування, ніж банківська діяльність, то це у кінцевому результаті призводить до зменшення капіталу банку, порушення його структури тощо. А, з іншого боку, досить консервативний підхід, передосторога, недооцінка запровадження новітніх технологій та стримування розширення надання банківських послуг клієнтам може суттєво зашкодити банкові та втратити значну частину клієнтів.

Неефективна організація діяльності банку, відсутність дієвого контролю, суттєві недоліки у методах роботи підвищують імовірність ризику та виникнення збитків.

У сучасних умовах, умовах напруженої конкуренції в галузі надання фінансових послуг процеси оперативного та стратегічного планування стають досить важливими і виходять на перший план у політиці банку. Постійно необхідно аналізувати стан розвитку банківської системи, постійно підтримувати життєздатність банку, вводити прогресивні зміни у діяльність банку тощо. Тільки комплексна і виважена політика банку може забезпечити ефективну його діяльність.

1. Вісн. нац. банку України. – 2005. – березень
2. Вісн. нац. банку України. – 2006. – березень.
3. Вісн. нац. банку України. – 2007. – березень
4. Вісн. нац. банку України. – 2008. – березень.
5. Вісн. нац. банку України. – 2009. – березень.

FEATURES OF ANALYSIS OF SUFFICIENTNESS OF CAPITAL OF BANK ESTABLISHMENT

R. Turko

Lviv commercial academy

In the article the question of analysis of sufficientness of property asset of bank establishment is considered in detail, basic principles of evaluation of capital are exposed on the basis of risks after international standards and Basel'sk by an agreement. The structure of factors which stipulate sufficientness of capital and origin of the proper risks is reflected.

Key words: capital, bank capital, property asset, sufficientness of capital, bank, bank establishment, international standards, bank supervision.

ОСОБЕННОСТЬ АНАЛИЗА ДОСТАТОЧНОСТИ КАПИТАЛА БАНКОВСКОГО УЧРЕЖДЕНИЯ

Р. Турко

Львовская коммерческая академия

Рассмотрен вопрос анализа достаточности собственного капитала банковского учреждения, раскрыты основные принципы оценивания капитала на основе рисков за международными стандартами и Базельским соглашением. Отражена структура факторов, которые обуславливают достаточность капитала и возникновения соответствующих рисков.

Ключевые слова: капитал, банковский капитал, собственный капитал, достаточность капитала, банк, банковское учреждение, международные стандарты.